Molla Halil es-Si‘irdî

Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği

Molla Halil es-Si'irdî Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği, Beyan Yayınları'nın 826. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni DBY Ajans; kapak, Yusuf Kot; baskı ve cilt, Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: 0212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Eylül 2019'da İstanbul'da yayımlandı.
ISBN 978-975-473-894-0 (Tk) ISBN 978-975-473-896-4

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI
Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: +90 212 512 76 97 - Tel-Faks: +90 212 526 50 10
www.beyanyayinlari.com / bilgi@beyanyayinlari.com
www.facebook.com/beyanyayinlari
www.twitter.com/beyanyayinlari
www.instagram.com/beyanyayinlari

Molla Halil es-Si‘irdî

Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği

2. Cilt

Editörler

Dr. Öğretim Üyesi M. Macit SEVGİLİ

Dr. Öğretim Üyesi Hamit SEVGİLİ

Dr. Öğretim Üyesi Abdullah ÖZCAN

Arş. Gör. Muhammed Şerif KAHRAMAN

- *Molla Halil es-Si'irdî'nin "el-Kâfiyetu'l-Kubrâ"sı ile İbnu'l-Hâcib'in "el-Kâfiye"sinin Karşılaştırılması*, 521
  Mustafa KIRKIZ - Eyüp SEVİNÇ
- دراسة كتاب الكافية الكبرى في النحو للمُلّا خليل الإسعردي (ت ١٢٥٩ه), 535
  Aslam JANKIR
- *Mela Xelîlê Sêrtî (1750-1843) û Kıtabê Ey "el-Qamusu's-Sanî fi'n-Nehwî we' S-Serfî We'l-Meanî" Goreyê Peymanê Zımannasîye Tehlîlêk*, 547
  Ahmet KIRKAN
- *Vaz' İlminde Tümellerin Yeri: Molla Halil es-Si'irdî'nin er-Risâletü'l-Haliliyye fi'l-Vaz' Örneği*, 563
  Mehmet AKTAŞ
- رسالة الاستعارة للأستاذ الملا خليل السعردي دراسة مقارنة في المنهج والمصادر وما تحويه من أفكاره الخاصة, 579
  Ahmed İsmail HASANALİ
- *Molla Halil'in el-Habiyye Adlı Eserinin Münazara İlmindeki Yeri ve Önemi*, 591
  Halil AKÇAY
- *Molla Halil es-Si'irdî'nin "el-Kâmûsu's-Sânî" Adlı Eserinde Arap Şiiri ile İstişhadı*, 603
  Enes ERDİM - İrfan KAYA
- *Molla Halil es-Si'irdî'nin Didaktik Şiirleri*, 611
  Yahya SUZAN
- *Ji Aliyê Ruxsarî û Ziman ve Tehlîla Nehcu'l-Enama Mela Xelîlê Sêrtî*, 625
  Nesim SÖNMEZ
- شیعری دیداکتیکی لە نێوان مەلا خەلیلێ سێرتی و مەلاعەبدولکەریمی مودەڕیس دا, 639
  Hemin Omar AHMAD
- *Dı Nehcu'l-Enamê De Cureyên Hevokan*, 655
  Osman ASLANOĞLU

Molla Halil'in el-Habiyye Adlı Eserinin Münazara İlmindeki Yeri ve Önemi

*Halil AKÇAY**

Giriş

Molla Halil el-'Umerî el-Hizânî es-Si'irdî (v. 1843), Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yetişmiş; Doğu medrese geleneğinde isim yapmış yetkin bir âlimdir. Onun ilmî yetkinliği, medreselerde yaptığı yoğun tedrisatının yanında; tefsir, tecvit, fıkıh, tasavvuf, kelam, nahiv, sarf, mantık gibi farklı birçok ilim dalında yazdığı eserlerde de görülmektedir. Molla Halil'in eser yazdığı alanlardan biri de münazara ilmidir. Molla Halil, bu alanda *el-Habiyye fî 'ilmi âdâbi'l-munâzara* adlı bir eser yazmıştır.

Molla Halil, 103 beyitten oluşan *el-Habiyye* adlı eserine 'hamdele' ve 'salvele' ile başladıktan sonra eserin yazılış amacını belirtmiştir. Devamında münazara ilminin tanımını vermiştir. Daha sonra münazara ilminin temel kavramlarını açıklamış ve bu ilmin âdâb, usûl ve esaslarını ifade etmiştir. Molla Halil, 'hamdele'yle başladığı eserini yine 'hamdele'yle bitirmiştir. Esere, günümüz âlimlerinden Muhammed Salih Ekinci el-Ğursî, *el-Hâvî li'l-Habiyye* adında bir şerh yazmıştır.

el-Habiyye, münazara ilmi sahasında yazılan 'Adududdîn el-Îcî'nin *Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara*'sı; Muhammed b. Eşref es-Semerkandî'nin *Risâle fî âdâbi'l-bahs ve turukı'l-munâzara*'sı ve özellikle Osmanlı medreselerinde okutulan Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin *Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara*'sı ile Saçaklızâde'nin *er-Risâletü'l-Velediyye*'si kadar ön plana çıkmamıştır. *el-Habiyye*'nin onlardan sonra telif edilmesi, diğerleriyle aynı konu ve kavramları ihtiva etmesi ve medreselerde okutulmaması gibi özellikleri, onun bu alanda yazılmış eserlere nazaran arka planda kalmasına

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, halilakcay@hotmail.com

sebep olmuştur. Bununla birlikte manzum ve daha hacimli olması, illet ve kurallar bölümüne daha fazla yer vermesi gibi farklı özelliklere sahiptir.

Bu çalışmada, Molla Halil'in *el-Habiyye fî 'ilmi âdabi'l-munâzara* adlı eserinin şekilsel ve içerik yönden özellikleri belirtilmiş ve onun, münazara ilmi alanında yazılmış diğer eserler arasındaki yeri ve önemi ortaya konmuştur.

1. Münazara İlmi

Münazara kelimesi; "bakmak", "incelemek", "görmek" gibi anlamlara gelen النَّظَرُ kelimesinden türemiş ve mufâ'ele (مُفَاعَلَة) bâbının masdarı olarak "tartışmak", "karşılaştırmak" gibi anlamlar kazanmıştır.[1] Bir ilim olarak ise münâzara, hakikatin ortaya çıkmasına yönelik yapılan tartışmaların yöntem ve kurallarını araştırıp belirleyen ilmî disiplini ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle münazara ilmi, iddiaların delilleriyle ortaya atıldığı, iddialara delillerle cevapların verildiği ve en az iki taraf arasında gerçekleşen diyalojik bir araştırma ve sorgulama ilmidir.[2] "Munâzara (مُناظَرَة)" kavramı yerine "toprakta bir şey arama", "araştırma", "tartışma" manalarına gelen "bahs (بَحْث)"[3] kelimesi de kullanıldığı gibi, çoğunlukla her ikisi birlikte kullanılarak "ilmu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara", "ilmu'l-munâzara" gibi isimlerle bir ilim dalı teşekkül etmiştir.

Bilimsel bir tartışma metodu olarak münazaranın tarihi, insanlık öncesine kadar götürülebilir. Nitekim Yüce Allah, insanı yeryüzünde bir halife olarak yaratmak istediğinde melekler, insanın yaratılışındaki hikmetin ne olduğunu öğrenmek için Allah'la münazara etmişlerdir.[4] Yüce Allah, meleklerle münazarasında ilim açısından Hz. Âdem'in meleklerden üstün olduğunu deliller sergileyerek kanıtlamıştır. Fahreddîn Râzî de bu hususu bir münazara, istidlâl ve istinbat örneği olarak görmüştür.[5]

Kur'ân'ı Kerîm'in, İslam'ı tebliğde "Onlarla en güzel şekilde tartış!"[6] ilkesi ve Peygamberimizin (s.a.s.) gayr-ı Müslimlerle mücadele tarzı, dinî ilimlerde tartışma

1 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, "نظر", Kuveyt, 1974.

2 Münazara ilminin tanımı için bk. Taşköprüzâde, *Risâletu'l-âdâb fî ilmi âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, s. 7; Hârûn Abdurrezzâk, *Fennu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, s. 13; Kaya, "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münâzara İlmi ya da Âdâbu'l-Bahs", s. 72; Yavuz, "Münazara", XXXI, 576.

3 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, "بحث", Kuveyt 1969.

4 Allah ile melekler arasında geçen konuşma için bk. Bakara 2/30-33.

5 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, II, 97, 185.

6 Ankebût, 29/46.

metotlarına referans olmuştur. Bunun dışında Aristo'nun mantığa dair eseri Topika'nın Arapça'ya tercümesi de, tartışma metotlarına mantıksal bir etkisi olmuştur.[7] Münazara ilminin bir disiplin kazanması ise özellikle kelâm ve fıkıhta mezheplerin teşekkülüne bağlı olarak yapılan tartışmaların sürecinde olmuştur. Bu da daha çok Abbasîler devrinde halifelerin saraylarında kurulan ve muhtelif ilmî konuların tartışmaya açıldığı meclislerde meydana gelmiştir. Bu tartışmalar, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Mecusi gibi farklı dinler arasında olabildiği gibi, itikadi, fıkhî ve siyasi mezhep ve akımlar arasında da olabilmekteydi.[8] Söz konusu tartışmalardan bir netice elde edebilmek adına tartışma adabına ve kurallarına ihtiyaç duyulmuştur. Sonuç olarak münazara ilmi ortaya çıkmıştır.

Cedel ve hilâf gibi diğer tartışma yöntemlerine göre konusu daha kapsamlı olan münazara, sınırlarının ve yönteminin belirlenmesinden sonra bir ilim dalı olarak teşekkülünü tamamladıktan sonra eğitim kurumlarında okutulmaya başlanmıştır. Nitekim Abbasilerin son dönemleri ile Osmanlı döneminde, münazara ilmiyle ilgili telifat yapılmış, kabul gören eserler medreselerde okutulmaya başlamıştır.[9]

1.1. Münazara İlminin Kapsamı, Gerekliliği ve Önemi

Münazara ilmi, kabul ya da ret niteliği taşıyabilen dinî ya da gayr-ı dinî her türlü tartışma konusunu kapsayabilmektedir.[10]

Münazara ilminin, mantık ilminin ortaya koyduğu kaideler ve kurallar çerçevesinde ortaya çıkması, münazara ilmine bir geçerlilik ve güvenilirlik bahşetmiştir. Bu münasebetle, hakikati ortaya çıkarmanın metotlarından biri olması hasebiyle münazara ilmine öteden beri önem verilmiştir. Sadece dinî ilimler için değil; aklî ve naklî dâhil bütün ilimler için bilimsel tartışma teknik ve metotlarını ortaya koyan bir ilim olarak gerekli görülmüştür. Buna binaen; bu alanda eser telif eden müellifler, eserlerinin başında bu ilmin amacını ve gerekliliğini yazmışlardır. el-Hâc Mehmed Cemaleddin'in şu sözleri, münazara ilminin gerekliliğini ortaya koyması bakımından önemlidir:

Kimde bu bilimden bir paye yoksa neredeyse hiçbir ilim sahasında özellikle de âlî ilimler olan akâid ilmi, din ilimleri ve fıkıh usulü ilmi ve sair naklî ve aklî

7 Yavuz, "Cedel", VII, 209; Büyükdinç, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara ve Ahmet Cevdet Paşa'nın Âdâb-ı Sedâd Adlı Eseri*, s. 22.

8 Yavuz, "Münazara", XXXI, 576.

9 Büyükdinç, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara*, s. 22-23.

10 Yavuz, "Cedel", VII, 210.

ilimler sahasında bilimsel araştırma ve tartışmalar yapma ve itirazlar getirme imkanı kalmaz.[11]

Risâle fî âdâbi'l-bahs ve *el-Velediyye*'nin sahibi es-Semerkandî de tartışmada münazara metodunu, filozofların ve kelamcıların *cedel* olarak isimlendirilen yöntemleri ile fıkıhçıların *hilâf* olarak isimlendirilen yöntemlerinden sistem, işleyiş ve amaç bakımından üstün kabul etmiş ve bunun öğrenilmesinin farz-ı kifaye olduğunu söylemiştir.[12]

1.2. Münazarada Olması ve Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Münazarayı diğer tartışma yöntemlerinden ayıran en önemli husus; tarafların amacının, hasmın susturulması değil; gerçeğin ortaya çıkması için deliller getirmek suretiyle çaba sarf etmesidir. Buna göre her şeyden önce tarafların, sadece hasmını susturma amacına yönelik yapılan mücadeleden farklı olarak, hakikat ortaya çıktıktan sonra, hakikate teslim olmaya ve münazara daha başlamadan bu hususu zihnen ve vicdanen kabul etmeye hazır olmaları bir gerekliliktir. Buna ilaveten; bir tartışmaya teknik anlamda münazara denilebilmesi için, şu şartları ihtiva etmesi gerekir:[13]

1. Müddei (*muallil*) ve itiraz makamında bulunan (*sâil*) en az iki kişinin bulunması.
2. Tartışma konusu olacak bir iddianın mevcudiyeti.
3. Münazara esnasında tarafların uyması gereken kural ve adabın bulunması.
4. Tartışma sonunda galip ve mağlup tarafların ortaya konması.

Bu metodolojik tartışmada, tarafların uyması gereken birtakım kurallar ve prensipler ortaya konmuştur. İtiraz eden tarafa bir delil getirerek iddiasını ispat etmek, itiraz edenin getirdiği senedi men ve iptal etmek gibi müddeiye muteallık hususlar ile müddeinin iddiasını inkâr etmek ve ona delillerle itiraz etmek gibi itiraz edene muteallık kurallar vardır. Ayrıca her iki taraf da şu kurallara riayet uymalıdır:[14]

1. Sözün anlaşılmasına halel getirmemek için sözü kısa tutmak.
2. Yorgunluk ve bıkkınlık oluşmaması için münazara süresini uzatmamak.

11 Abdulhamîd, *Risâletu'l-âdâb fî 'ilmi âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, s. 633; Kaya, "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münâzara İlmi ya da Âdâbu'l-Bahs", s. 76.

12 Pehlivan, "Saçaklızâde'de Mu'allil", s. 132.

13 Abdurrezzâk, *Fennu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, s. 20-21; Kaya, "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münâzara İlmi ya da Âdâbu'l-Bahs", s. 72; Büyükdinç, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara*, s. 28-33.

14 Taşköprüzâde, *Risâletu'l-âdâb*, s. 26-27; Abdurrezzâk, *Fennu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, s. 32; Yavuz, "Münazara", XXXI, 578; Kaya, "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münâzara İlmi ya da Âdâbu'l-Bahs", s. 110-111; Büyükdinç, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara*, s. 33-34.

3. Garip sözcükleri ve muğlak cümleleri kullanmamak.
4. Her bir tarafın diğer tarafın konuşmasını kesmeden dinlemek.
5. Gülmekten ve yüksek sesle konuşmaktan kaçınmak.
6. Hasmı zayıf ve hakir görmemek.

1.3. Münazara İlmine Dair Yapılan Çalışmalar

İslam dünyasında münazara sahasında telifatın, müelliflerin hayatlarına bakıldığında, Abbasîlerin son dönemlerinden itibaren başladığı ve Osmanlı döneminde hız kazandığı görülmektedir. Özellikle Aristonun "*Organon*" adlı eseri ve bu eserinin bir bölümü olan beşinci kitap "*Topika*"nın tercüme edilmesinden sonra münazara ve cedel ilminin sistemleşmesine büyük tesiri olmuştur. Arapçaya orijinal ismi yanında *el-Cedel* ve *Kitâbu mevâdi'ı'l-cedel* adlarıyla birkaç defa tercüme edilmiş; ayrıca Farabî, Yahya b. Adî ve Ebu'l-Ferec İbnu't-Tayyib gibi filozoflar tarafından şerh edilmiştir. Farabî eserin bir de özetini yazmıştır. Büyük ölçüde Aristo'nun *Topika*'sı esas alınarak Farabî, İbn Sina, İbn Rüşd ve diğer birçok İslam filozofu *Kitabu'l-Cedel* veya benzer isimler altında cedel ve münazaraya dair eser telif etmişlerdir.[15]

10. yüzyıla gelindiğinde ise İslam filozoflarının cedelle ilgili çalışmalarının etkisi, kendini itikadî ve fıkhî mezheplerin teşekkülü neticesinde ortaya çıkan kelam ve fıkıh usulü âlimlerinin tartışma kurallarını konu edinen çeşitli eserlerde göstermiştir. 14. yüzyılda ise İslam dünyasında Semerkandî'nin çalışmaları geniş bir yelpazede etkisini göstermiştir. Nitekim '*Risâle fi Âdâbi'l-bahs*' adlı eseriyle münazara ilmini, genel tartışma mantığı üzerinde yoğunlaştırmış ilk mantıkçı sayılmıştır. Semerkandî, bu risâlesinde tartışma metodunu belirli bir ilmi aşan ve bütün alanlara uygulanabilir, evrensel bir disiplin olarak değerlendirmiştir.[16] Söz konusu çalışmalar dışında münazara ilmini müstakil olarak ele alan diğer çalışmalar aşağıda verilmiştir:

1. Ahmed b. Hibetullâh el-Medâinî (ö. 656/1258), *Ahkâmu'l-cedel ve'l-munâzara*.
2. Ebû Muhammed İbnu'l-Cevzî (ö. 656/1258), *el-Îzâh li-kavânîni'l istilâh fi'l-cedel ve'l-munâzara*.
3. Muhammed b. Eşref es-Semerkandî (ö. 703/1303), *Risâle fi âdâbi'l-bahs ve turuki'l-munâzara*.

15 Yavuz, "Cedel", VII, 209; Büyükdinç, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara*, s. 23-24.

16 Yavuz, "Cedel", VII, 209; Büyükdinç, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara*, s. 25.

4. Adudiddîn el-Îcî (ö. 756/1355), *Âdâbu'l-bahs ve'l- munâzara*.
5. Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413), *Usûlu'l mantık ve'l-munâzara.*
6. Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561), *Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara.*
7. Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732), *er-Risâletu'l-Velediyye fî âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara.*
8. İsmail Gelenbevî (ö. 1205/1791), *Risâletu'l-âdâb*.
9. Molla Halîl es-Si'irdî (ö. 1754-1843), *el-Habiyye fî 'ilmi âdâbi'l-munâzara*.
10. Ali Rızâ Ardahânî, *Mi'yâru'l-munâzara*.
11. Şirvanlı Ahmed Hamdi, *İlm-i munâzara.*
12. Muhammed el-Emîn eş-Şankitî (ö. 1393/1973) *Âdâbu'l-bahs ve'l- munâzara.*

2. *el-Habiyye*'nin Münazara İlmindeki Yeri ve Önemi

Tefsir, hadis, fıkıh usulü, tecvit, şemail, akaid, gramer, belagat, mantık gibi İslami ilimlerin hepsinde irili-ufaklı eser yazan Molla Halil, münazara ilminde de *el-Habiyye fî ilmi âdâbi'l-munâzara* adlı bir eser yazmıştır.

Diğer münazara eserleri arasında *el-Habiyye*'nin önemini ortaya koyarken bu alanda yazılmış olan ve münazara sahasında büyük etkisi olan başta es-Semerkandî'nin *Risâle fî âdâbi'l-bahs*'ı ile özellikle medreselerde okutulan Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin *Âdâbu'l-bahs ve'l-munâzara*'sı, Saçaklızâde Mehmed Efendi, *er-Risâletu'l-Velediyye*'si ve Molla Halil dönemine denk gelen İsmail Gelenbevî'nin *Risâletu'l-âdâb*'ı incelenmiş ve daha çok bu eserlerle kıyasla yoluna gidilmiştir.

Aşağıda bu eserlerle bilgiler verilirken el-Habiyye'den "*el-Habiyye*" olarak diğer eserlerden ise "diğer eserler" olarak bahsedilmiştir. Bütün eserlerden bahsedilince "söz konusu eserler" şeklinde bahsedilmiştir.

2.1. Şekil ve Üslup

el-Habiyye'yi şekil olarak diğer eserlerden ayıran en bariz husus, *el-Habiyye*'nin manzum olmasıdır. Molla Halil, münazaranın temel konularını, kavramlarını, usullerini, esaslarını ve kurallarını 103 beyitte ele almıştır.

Hacim olarak *el-Habiyye*, her bir beyit bir satır olarak kabul edilirse 103 satırdan oluşmaktadır. Semerkandî'nin eseri yaklaşık olarak 60; Taşköprüzâde'nin eseri 40; Saçaklızâde'nin eseri 70 ve Gelenbevî'nin eseri 70 satırdan oluşmaktadır. Buna göre *el-Habiyye*, diğer eserlere göre az da olsa daha hacimlidir. İllet kısmı ile münazara

esnasında uyulacak kurallar bölümüne daha fazla yer yerilmesi, *el-Habiyye'*nin hacminin artmasının bir nedenidir. Diğer taraftan; eserin manzum olması, vezin ve kâfiyenin tutturulması adına zaman zaman daha fazla kelimelere ihtiyaç duymayı gerektirmektedir. Bu husus da hacmin büyümesine bir neden olabilmektedir.

Söz konusu bütün eserler, İslami ilimlerde telif edilen eserlerde gelenek olduğu üzere besmele, hamdele ve salveleyle başlamışlardır. *el-Habiyye*'de ise doğrudan hamdeleyle başlanmıştır. İlk beyitte hamdele ikinci ve üçüncü beyitlerde ise salvele ve tahiyyat yer almaktadır.

*el-Habiyye'*de, manzum eser olması hasebiyle konuların başlıklara taksimatı yoktur. Bu durum, eserde konuyu bulma güçlüğünü ortaya çıkarsa da eserin kısa olması, bu güçlüğü önemsiz kılmaktadır. Ayrıca konu başlıkları, beyit başlarından yola çıkılarak bulunabildiği için bir araştırmacı için *el-Habiyye'*de konu ve kavramları bulmak çok zor bir durum değildir. Bunun yanında manzum olmamalarına rağmen konu başlıklarının olmadığı hususu, Taşköprüzâde ve Gelenbevî'nin eserlerinde de mevcuttur. Semerkandî ise konuları *fasıl* ve *kısım*lara ayırırken, Saçaklızâde *bâb*, *fasıl* ve *makâle* şeklinde tasnif etmiştir.

Söz konusu bütün eserlerin başında eserin yazılma gerekçesi verilmiştir. Bu da genellikle münazara ilminin konularının tam ve doyurucu olarak verilmek istendiği gibi gerekçelerdir. Molla Halil de eserini yazma gerekçesini hamdele, salvele ve tahiyyattan sonra üç beyit gibi kısa bir bölümde ifade etmiştir. Molla Halil, eseri yazma gerekçesini şu şekilde özetlemiştir:

وَبَعْدُ أَسْتَعِينُ في خَبِيَّة – قَواعدُ البَحْثِ بِها مَحْوِيَّة

يَحْتاجُها أُولوا النُّهى الزَّكِيَّة – في البَحْثِ والـمَكاسِبِ العِلْمِيَّة

تَصُونُهُمْ عَنْ زَلَّةْ رَدِيَّة – تَعْلُو بِهِمْ لِلذِّرْوَة العَلِيَّة

"Ve sonra Habiyye için O'ndan yardım dilerim. Habiyye, araştırma/inceleme kaidelerini kapsamaktadır.

Araştırmalarda ve ilmî kazanımlarda zeki ve akıllı kimselerin ihtiyaç duyduğu (kaideler).

Onları küçük düşürücü hatalardan koruyacak ve zirvelere yükseltecek (kaideler)."

Buna göre Molla Halil, ilmî çalışmalarda ve kazanımlarda öğrencilerin ihtiyaç duyduğu ve onları basit hatalara düşmekten koruyup ilmî çalışmalarda onları amaçlarına ulaştıracak ilke ve prensipleri ihtiva eden bir eser yazmıştır.

Molla Halil, konuları verirken detay ve tartışmalara girmemiştir. Gerekli gördüğü yerlerde bazı kavramları açıkladıktan sonra onların farklı ilim dallarında tanımını vererek mukayese yoluna gitmiştir. Nitekim "delil" kavramını açıklarken bunu görmekteyiz:

دَلِيلُنَا الَّذِي بِبُرْهَانٍ عُرِفْ ❊ هُوَ الَّذِي مِنْ عِلْمِهِ قَدْتغْتَرِفِ
عِلْماً بِمَا قَدْ رمْتَ تَصدِيقاًبِهِ ❊ وَذَا بَيَانُ أَهَلِ مَعْقُولاتِهِ

وَإِنْ تُرِدْ بَيَانَ اَرْبَابِ الأُصُول ❊ فَهو اَلَّذِي قَدْ كَادَ يُولِيكَ الوُصُول
بِفِكْرِكَ الّصَحِيحِ فِي أَحْوَالِهِ ❊ أَوْ نَفْسِهِ إِلى الْمُرَادِ ذَاتِهِ
قَسِيمُهُ الْأَمَارَةُ الَتِي حَصَل ❊ مِن عِلْمِهَا أَوْظَنِّهَا ظَنّ الأَمْل
وَمَا وُجُودُ الّشَيءِ قَدْ تَعَوَّلاَ ❊ عَلَيْهِ اِذْ يَكُونُ فِيهِ دَاخِلاً
اي غَيْرَ خَارِجٍ يُسمّى رُكْنَهُ ❊ أَوْ خَارِجاً مُؤَثِراً عِلّتَهُ
إِنْ لَمْ يَكُن مُؤَثِّراً فَشَرطُهُ ❊ ذَا ما اَجْتَبَاهُ فِي الأُصُولِ أَهَلُهُ
أَمَّا لَدىَ اْصطِلاَحِ أَهْلِ الحِكْمَةَ ❊ فَالْكُلُّ عِلَّةٌ بِلاَ مُلِمَّة
لَكِنَّهَا قَدْ قُسِّمَت مِنْهُمُ عَلَى ❊ حَدٍ مِنْ الأَقْسَامِ حَيْثُ أُصِّلا
بِأَنَّهَا إِمَّا تَكُونُ خَارِجَة ❊ عَنْ ذَاتِ مَا مَعْلُولُهَا أَوْ دَامِجَة
بِالْفِعْلِ إِنْ تَكُنْ بِتَا صُورِيَّة ❊ وَإِنْ بِهَا بِقُوَّةٍ مَادِّيَة
وَتَاكَ فِي إِيجَادِهِ إِنْ أَثَّرَتْ ❊ فَفَاعِلِيَّةً لَدَيْهِم قُرِّرَتْ
وَإِنْ تُؤَثِّرْ فِي الْمؤَثَرِيَّة ❊ فَسَمِهَا بِالْعِلَّةِ الغَائِيَّة

2.2. Muhteva

Söz konusu eserlerin hepsi, münazara ilminin tanımını yaptıktan sonra bu ilmin konu ve kavramlarını ihtiva etmektedir. Bunlar دَلِيل (delil), قَسِيم (pay/parça/bölüm), رُكن (rükün), عِلَّة (sebep), شَرْط (şart), مَنْع (engellemek/durdurmak), مُقَدِّمَة (mukaddime), سَنَد (dayanak), نَقْض (iptal etmek/bozmak), مُعارضَة (muhalefet/karşı koyma) gibi münazara ilminde geçen kavramladır.

Ancak az da olsa kelime ve kavramlarda farklı isimlendirmeler mevcuttur. Örneğin münazara ilminin tanımını verirken Saçaklızâde ve Gelenbevî "مُدافعة (savunmak)" kelimesini kullanırlarken; Semerkandî ve Taşköprüzâde "النظَرُ بِالبَصِيرَة (basiretle bakmak)" kavramını kullanmışlardır. Molla Halil ise "مُكافَحَة (mücadele etmek)" kelimesini kullanmıştır.

Bunun dışında söz konusu eserler; münazara ilminin konu ve kavramlarını verdikten sonra, münazaranın adabını, usul ve esaslarını vermişlerdir. Ayrıca münazaranın tarafları olan mu'allil (sebep bildiren ve karşı taraftan gelen sorulara cevap veren) ve sâilden (iddiaları reddedip sorular soran ve deliller getiren taraf) her birinin uyması gereken kurallardan da bahsetmişlerdir. Ancak Molla Halil, münazara ilminin konu ve kavramlarına yer verdiği kadar adabına da o kadar yer vermiştir. Nitekim 44 beyit gibi azımsanmayacak sayıdaki beyitlerde, tarafların uyması gereken kuralları ele almıştır.

2.3. *el-Habiyye* Üzerine Yapılan Çalışmalar

Molla Salih Ekinci'nin yaptığı şerh dışında *el-Habiyye* üzerine yapılan çalışmaya rastlamadık. Söz konusu çalışmayı yapan Molla Salih, son dönem Mardin'in büyük ulemasından olup Kızıltepe'nin Ğurs olarak bilinen bölgesinden Yüceli köyündendir. 1952 doğumludur. Şeyh Muhammed el-Arabkendî'den ilmî icazetini aldıktan sonra Kızıltepe'de bir müddet temel İslam ilimlerinde dersler verdikten sonra Konya'ya taşınmıştır. Halen Konya'da tedrisat faaliyetlerine devam etmektedir. *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, *Sahabe Dönemi*, *Dehlevi'nin Tasavvuf Anlayışı ve Islahatçı Görüşleri*, *Nebevi Ahlak*, *Sahabeye Dil Uzatanlara Reddiye*, *Allah'a Gidenlere Kılavuz*, *Şerhu Nuhbetu'l-fiker*, *Şerhu'l-Behceti'l-mardiyye* gibi temel İslam ilimlerinin birçoğunda birden fazla eseri mevcuttur. Bunun yanında Arapça ve Türkçe birçok makalesi bulunmaktadır.

Molla Salih, *el-Habiyye*'ye yazdığı şerhe "*el-Hâvî li'l-Habiyye*" adını vermiştir. Şerhte *el-Habiyye*'nin ele aldığı bütün kavramlar, sözlük ve terim anlamlarıyla açıklanmıştır. Kavramların açıklanmasında sadece anlamlarının verilmesi açısından açıklamalarla yetinilmemiş, kavramların felsefi yönü ortaya konulduğu gibi varsa gerekli tartışmalara da girilmiş ve kimi durumlarda tercih edilen görüş beyan edilmiştir. Ayet ve hadislerden deliller getirilmiştir. Metnin bazı bölümlerinin irap açısından tahlili de yapılmıştır. Özellikle münazara ilmine ait kavramların kelam, fıkıh usulü gibi ilim

dallarında hangi anlamlar ifade ettiğinin açıklanması, şerhe büyük değer katmıştır. *el-Hâvî li'l-Habiyye*, bu özellikleriyle *el-Habiyye*'nin anlaşılması ve araştırılması hususlarında büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, Molla Halil es-Si'irdî'nin *el-Habiyye fî ilmi âdabi'l-munâzara* adlı eserinin, münazara ilmi alanında yazılmış eserler arasındaki yeri ve önemi ortaya konmuştur. Buna göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. *el-Habiyye*, münazara ilminin konu ve kavramlarını, münazara ilminde uyulması gereken kuralları 103 beyitte ele alan manzum bir eserdir. Münazara ilminde yazılmış eserlere nazaran nisbeten hacimli sayılır. Çünkü bu alanda yazılmış eserler genellikle birkaç sayfalık; hatta yüze varmayan satırlardan oluşan risalelerden ibarettir.

2. *el-Habiyye*'de konuları kitâb, bâb, fasıl, kısım gibi başlıklara ayırma hususu yoktur. Bu da eserin manzum olmasının bir sonucudur. Bu durum, konuları bulma konusunda araştırmacı ve okuyucu için bir zorluk oluştursa da eserin kısa olması, bu zorluğu önemsiz bir sorun kılmaktadır.

3. *el-Habiyye*, münazara ilminde yazılan klasik dönem eserlere nazaran, illet ve illetin kısımlarına daha fazla yer vermiştir. Eserde ayrıca, münazara esnasında tarafların uyması gereken kurallar da daha kapsamlı ele alınmıştır.

4. Eserin manzum olması, konunun anlaşılması için bir zorluk meydana getirse de Konya'da tedrisat faaliyetlerinde bulunan günümüz âlimlerinden Muhammed Salih Ekinci (el-Ğursî) Hoca, *el-Hâvî li'l-Habiyye* adında yazmış olduğu şerhle bu zorluğu ortadan kaldırmıştır.

Kaynakça

Âmidî, Abdulvahhâb b. el-Huseyn, *Şerhu Abdulvahhâb b. el-Huseyn alâ er-Risâleti'l-Velediyye*, thk: Abdulhamîd Hâşim el-İsâvî, Amman: Dâru'n-Nûr, 2014.

Büyükdinç, Nesibe Feyza, *Osmanlı Medreselerinde Bir Öğretim Metodu Olarak Münâzara ve Ahmet Cevdet Paşa'nın Âdâb-ı Sedâd Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Ekinci, Salih, *el-Hâvî li'l-Habiyye*, (Baskı yeri ve tarihi yok).

Fahruddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. Umer b. Huseyn er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981.

el-Gelenbevî, İsmâ'îl b. Mustafâ Şeyhzâde, *Âdâbu'l-bahsi ve'l-munâzara*, Thk: Hâlid b. Halîl b. İbrâhîm ez-Zâhidî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2015.

Hârûn, Abdurrezzâk, *Fennu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye, 2017.

Kaya, Hacı, "Mantık Biliminin İmkânlarıyla İnşa Edilen Bilimsel Tartışma Yöntemi: Münâzara İlmi ya da Âdâbu'l-Bahs", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy/no: 12, (Temmuz 2017), s. 69-114.

Pehlivan, Necmettin, "Saçaklızâde'de Mu'allil", *Felsefe-Edebiyat ve Değerler Sempozyumu*, (Kasım 2012), Kahramanmaraş, s. 131-145.

es-Semerkandî, Muhammed b. Eşref, *Risâle fî âdâbi'l-bahs ve turuki'l-munâzara*, (mahtut).

es-Si'irdî, Molla Halil el-Umerî el-Hizânî, *el-Habiyye fî ilmi âdabi'l-munâzara* (Sâlih Ekinci'nin *el-Hâvî li'l-Habiyye* şerhiyle birlikte), 1994.

Taşköprüzâde, Ebu'l-Hayr İsâmuddîn Ahmed b. Mustafâ b. Halîl, *Risâletu'l-âdâb fî 'ilmi âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, thk: Hâyif en-Nebhân, Kuveyt: y.y., 2012.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Cedel", *DİA*, 1993, VII, 209.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Münazara", *DİA*, 2006, XXXI, 576.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtadâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk, *Tâcu'l-arûs*, Kuveyt: y.y., 1974.